

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved *W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson*

INDHOLD:

Morten Kamphövener:

Ærø – en lilleverden.

Børge B. Barløse:

Folmer Dyrlund og Sønderjylland.

En bryllupsindbydelse.

Hary N. J. Petersen:

Tvungen soldat.

Rettelse

Sønderjysk Månedsskrift

der udsendes af *Historisk Samfund for Sønderjylland* som selvstændig publikation, koster 20.00 kroner årlig i abonnement (frit tilsendt). Abonnement og enkeltnumre (2.00 kroner stykket plus porto, særnumre beregnes der dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, tlf. (046) 2 27 04, eller på redaktionens adresse, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (045) 2 17 37. Prøvenummer tilsendes gratis på anmodning.

Historisk Samfund for Sønderjylland

indbyder medlemmer med husstand til

EGNSVANDRING PÅ ÆRØ

søndag den 4. september

Efter arrangement med Dampskibsselskabet Ærø er det endelig lykkedes at få henlagt den årlige heldagstur til den gamle sønderjyske ø. En af selskabets moderne både afgår fra Mommark kl. 7.30. Der kan serveres kaffe m. m. om bord. Undervejs holder dr. phil. Erik Kromann foredrag om Ærø. Ved ankomsten til Ærøskøbing deles selskabet i to grupper. Den ene tager på bustur til Brejning kirke, hvor pastor Finn Poulsen er vejleder, fortsætter til den gamle hertuggård Søbygård, der sammen med det store voldsted sammesteds beses under dr. Kromanns førerskab, og kører tilbage til Ærøskøbing over Marstal.

Den anden gruppe tager samtidig under ledelse af forfatterinden Tove Kjærbo og bibliotekslektor Poul Kürstein på byvandring i Ærøskøbing med de sjældne gamle huse.

Kl. 12.00 er der middag på Hotel Harmonien.

Grupperne bytter program om eftermiddagen.

Der regnes med lejlighed for deltagerne til på egen hånd at gå på museum og lignende.

Hjemturen foregår fra Ærøskøbing kl. 17.00. Ankomst Mommark: kl. ca. 18.10.

Busser afgår fra Gravene, Haderslev, kl. 6.00, fra Åbenrå (pladsen ved Grand Hotel) kl. 6.30, fra Tønder (rutebilpladsen) kl. 6.00, fra korsvejen ved Kruså kl. 6.40 og fra Sønderborg (slottet) kl. 7.00.

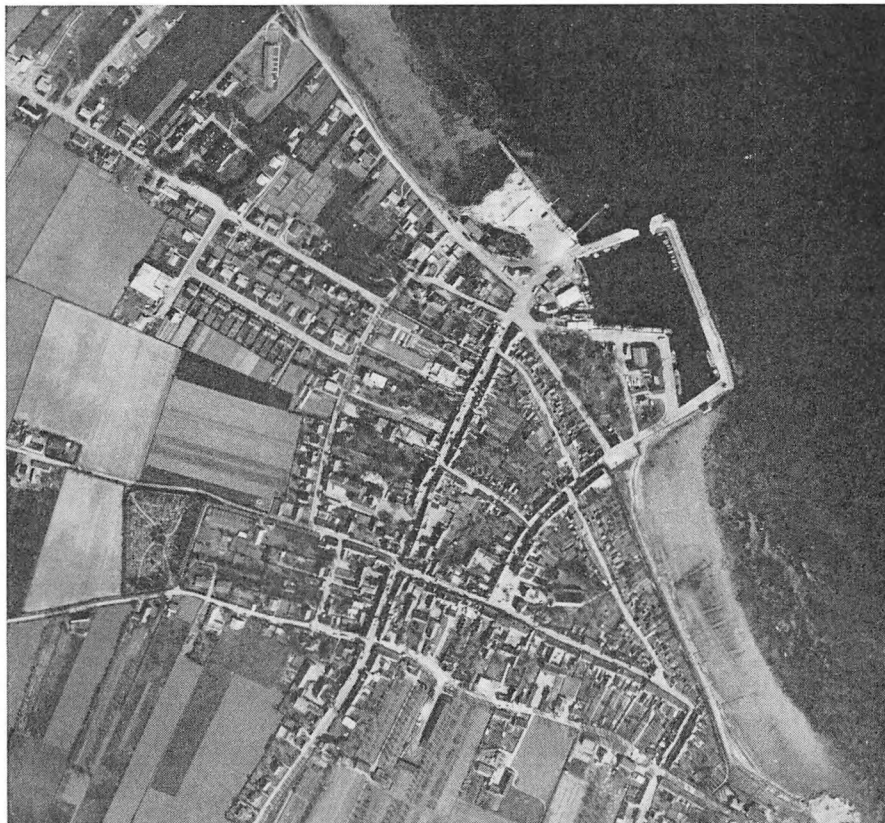
Pris fra Mommark kr. 37.00 – med bus fra de nævnte afgangsteder kr. 40.00.

Deltagerantallet er begrænset til 300.

Venlig hilsen
Styrelsen.

EGNSUDFLUGT

Haderslev amtskreds indbyder til egnsudflugt lørdag den 17. september 1966. Afg. Gram rutebilstation kl. 13.30. Kl. 14 ved Fårmandsbjerg. Kl. ca. 15 ved Misthusum. Kaffe på Aablings hotel (kr. 4.40). Efter kaffebordet generalforsamling i amtskredsen efter tilsendt dagsorden. Afslutning i Brøns kirke ved sognepræst S. Bjerre kl. 17.30. Turen ledes af museumsinspektør H. Neumann. Deltagerafgift kr. 2.00.

Luftfoto af Ærøskøbing taget fra ca. 1,7 kilometers højde. Eneret Geodætisk Institut.

I Ærøskøbings bygningsvedtægt er optaget en bestemmelse om, at husejere i bykærnen kun må anvende røde tegl som tagdækningsmateriale, en bestemmelse, som det voldte nogen vanskelighed at få gennemført, men som man nu glæder sig over. Man overvejer at indføre en lignende bestemmelse i Løgumkloster for at bevare byens særpræg.

ÆRØ - en lilleverden

Redaktør Morten Kamphövener, Åbenrå, fortæller om Ærø, dels spredte træk af øens historie og om dens tilknytning til Sønderjylland, dels personlige erindringer fra en tur på øen.

Vil man have et godt indtryk af Ærø, kan det anbefales at gå op på Olde bakke. Herfra ser man øen omgivet af hav til begge sider, og øjet følger med fryd næssenes, næbbenes, vigenes og klinternes konturer og dvæler ved landsbyernes hyggelige krybsammen omkring kirkerne, ved de levende hegn og stynede poppelrækker. Det bakkedragne landskabs skønhed kan ikke andet end gribe beskueren om hjertet. Sådan mindes jeg Ærø fra en lille »indenlandsrejse« med det formål at få et indtryk af land og folk.

Ærø kan minde om et skib, der er ankret op under Fyn. Achton Friis, der formentlig har betragtet øen fra samme stude som jeg, kom til det re-

sultat, at den i formen ligner en isbjørn, der ligger på ryggen. Han har muligvis forbundet denne lignelse med tanken om, at den er en levning fra den tid, da gletscherne skurede og sled Danmark.

Man fortryder ikke at køre – eller gå – en herlig tur ud til Skjoldnæs. Fra fyrtårnet ligner den smukke ø et levende reliefkort, og vender man sig mod havet, har man fornemmelsen af at befinde sig på forstavnen af et skib, der bevæger sig blandt en flok store og små sejlere. Hist ovre runder Als sin bug; dér sejler Egholm med en lille båd på slæb, og dér er Hjortø, Avernakø og Lyø, og bag dem storsejleren Fyn.

Ærø udgør et herred – det mindste i Svendborg amt – med købstaden Ærøskøbing og handelspladsen Marstal samt sognene Søby, Bregninge, Tranderup og Rise, småøerne og holmene Dejrø, Lilleø, Store Egholm, Lille Egholm, Halmø og Langholm. Marstal landsogn blev 1962 indlemmet i Marstal. Gråsten nor, der tidligere delte øen i en mindre østlig og en større vestlig del, forbundet med en lang strimmel langs Østersøen, blev 1856 inddæmnet sammen med Stokkeby nor, hvorved der blev indvundet et areal på 510 ha.

Hele øen strækker sig kun over 88 kvadratkilometer. Skønt den er tæt befolket, har der gennem årene været svind i folketallet, der i 1901 var 12.509 og i 1960 var dalet til 10.109, altså en tilbagegang på 2400. Det er ikke rigtigt, når man har ment, at det var Ærøskøbing og Marstal, der havde affolket oplandet. Ærøskøbing gik nemlig i tiden fra 1901 til 1965 tilbage med 259 og Marstal (fra 1901 til 1960) med 1188 indbyggere. Når Marstal i dag har et indbyggertal på 4220 mod 3174 i 1901 og 1986 i 1960, skyldes det den før nævnte indlemmelse.

Valdemar Sejrs dattersønner, markgreverne af Brandenburg, der havde arvet Ærø efter deres moder, solgte 1277 øen til fyrst Witzlau af Rügen, og siden den tid er der blevet skaltet og valt med den. Gennem ca. 450 år, indtil den 1749 kom i kronens eje, har den i alt haft 25 forskellige ejere.

Om Ærøs udviklede ejerhistorie må der henvises til redegørelserne i Sønderjyllands Historie og Traps Danmark.

At Bismarck, som der er blevet sagt, 1864 helt havde glemt Ærø, kan næppe stå til troende. Men at øen som Sønderjylland i øvrigt har været under tysk påvirkning i den tid, da den var under tyske fyrsters styre, er forståeligt, lige så forståeligt som de før nævnte ofte skiftende ejerforhold måtte få sørgelige følger for befolkningen. Mærkværdig nok mistede øen, da den 1749 under Frederik 5. tilfaldt kronen, sine danske love, som havde været gældende under hertugerne af det sønderborgske hus. I kirkelig henseende hørte Ærø som Als indtil 1819 til Fyns stift, da de to øer fik deres egen biskop.

Sproget på Ærø er som på Als og til dels også på den sønderjyske østkyst et øbomål, stærkt beslægtet med det fynske. Ejendommeligt nok har

det indtil i dag bevaret nogle tyske brokker. Man siger f. eks. »frili« (»freilich«) for ganske vist eller jovist, og »ernst« for alvorligt. Som i Sønderjylland sætter ærøboerne intetkøn i stedet for fælleskøn: »et gris«, »et frøken« osv. Medens man på Langeland hvad dialekten angår »dræver« og snakker i søvne, taler ærøboen, som om han bliver kildret og bliver selv lattermild, skriver Achton Friis.

Så mærkeligt det kan lyde, havde slesvigholstenismen også fundet indpas i befolkningen. Fra 1836 til 1847 sendte den en slesvigholstener til den slesvigske stænderforsamling. Han blev da afløst af en dansksindet deputeret, men 1854 valgtes der på ny en slesvigholstener. Ja, så sent som 1884 ville Ærø-historikeren Vald. Bennike påstå, at dansk og tysk løb i et for nogle af ærøboerne, og at der endnu fandtes mange ligefrem tysksindede på øen. Det siger en del om, at ærøboerne følte sig knyttet til Slesvig, men også om sindelagets underfundige påvirkning.

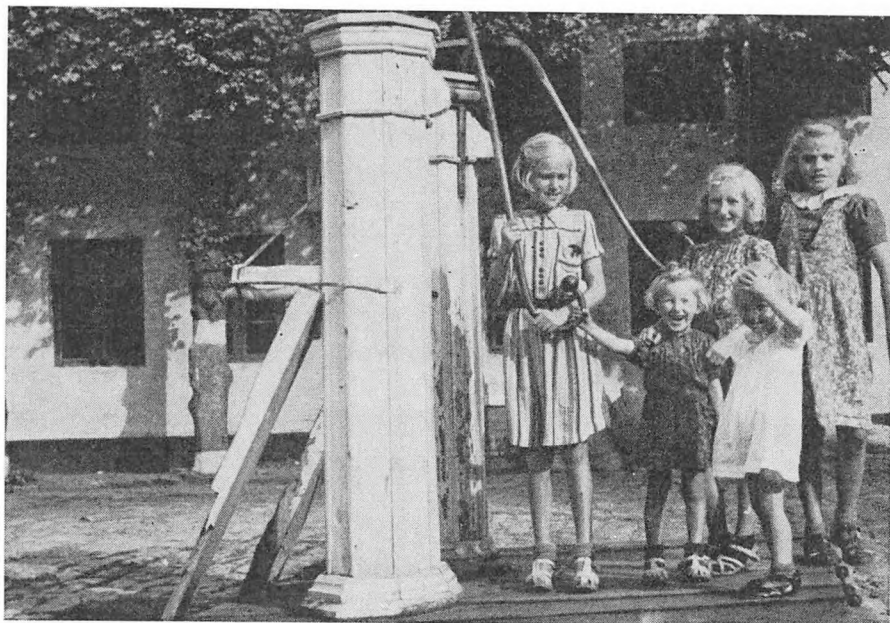
*

Men lad os se os lidt om på den rare ø. Hvor er de pyntelige disse gårde og huse med farverig blomsterpragt i haverne, skyggefulde linde- og ahorntræer, og den skønne almueblomst, stokrosen, ved mur og dør. Man mindes historien om, hvordan en ung pige, der var blevet forlovet, så ud. Medens en jøde spurgte: »Håe hun nowe?«, spurgte en fynbo: »Er hun køn?« I det stykke ligner ærøboerne fynboerne. De sværmer for det kønne. De er gæstfri, hjælpsomme og imødekommende. Achton Friis siger med rette, at de er så friske og forklarer alting, næsten før man spørger. Da jeg talte med nogle af Søbyejens folk og drøftede det fænomen, at ærøboerne i gamle dage giftede sig meget tidligt, lød det hastige svar:

– Det gør vi endnu!

Grunden til tilbagegangen i befolkningstallet kan skyldes, at gårdene som regel gik i arv fra fader til søn, hvilket har haft en temmelig stor udvandring til følge. Man skal kunne træffe ærøboere over alt i verden, fortrinsvis på havet og i havnebyer, og derfor har de ikke brug for særlige sprogkundskaber. Som en sagde: – Overalt i verden, hvor vi kommer hen, træffer man jo en ærøbo! Men lige så vel som de er færdedes viden om, hænger de ved deres ø. Det er for ærøboen det dejligste land i verden, ligesom hans kone, hans tjenestefolk, hans hus, skib, heste o.s.v., alt hvad der tilhører ham, er det ypperligste i verden.

Ærøboens forhold til den store verden er, kan man sige, central-dimensionalt. Det er fra hans hjemø »hans verden går«, fra det mindste til det største. I Ærøskøbing findes »verdens mindste hus« – i hvert fald Danmarks – og på øen verdens korteste jernbane. I denne by kan man desuden blive præsenteret for verdens største samling af skibe i flasker, medens pærerne i Marstals haver påstås at være verdens bedste frugt. Men udtalelser af den art skyldes på ingen måde pral eller indbildskhed. De er

De to rokokovandposte på torvet i Ærøskøbing.

udtryk for hjemglæde og tilfredshed, selv med klimaet, der i hvert fald efter ærboernes mening er det bedste i hele verden.

*

Ærøskøbing er blevet kaldt en »eventyrby«, og den amerikanske rejse-ekspert Temple Fielding har som attraktion placeret byen på linje med Finmarken, Pyramiderne, Addis Abeba og Mallorca. Mon denne fremhævelse ikke er blevet overset af mange gode danske landsmænd? Hvor mange af dem, der næsten føler sig hjemme i egnene omkring Middelhavet, har for øvrigt virkelig kendskab til vort eget lands mange skønheder, som på sin vis, hvad idyl og skønhed angår, ikke står tilbage for, hvad der kan opleves i udlandet.

Under en vandring gennem Ærøskøbing lægger man mærke til en hel del bindingsværkshuse, som ofte er forsynet med nysgerrige karnapper, og tavlet mellem bindingsværket er, som i oplandet, enten gult eller rødt. Ved døren til »Verdens mindste Hus« står en stokrose, og så lille er det, at man fristes til at kigge ned i tagrenden. Kirken er værd at se, og på torvet stod – ja, de står der vel endnu – to vandposte i rokokostil side om side med byens mindesmærke for genforeningen. Det er et lindetræ (siden 1629 har byen ført en lind i sit våben), omgivet af rå ornamenterede natursten.

Nogle af husene har gamle barok- eller empiredøre, nogle enkelte med gedigent forarbejdede dørhamre. I Vestergade lægger man mærke til et

stort dobbelthus, opført 1784, byens anseligste og arkitektonisk mest værdifulde. Den ene halvdel er nu apotek, den anden ejes og bebos af billedhuggeren Gunnar Hammerich. I Vestergade ligger museet, hvor der findes mange morsomme snurrepiberier, i det væsentlige gaver fra øens befolkning. Ærøskøbings smukke anlæg ligger ved havnen, og her er rejst et mindesmærke for byens berømte søn, præsten og digteren Anders Arrebo. Det vers, der står at læse på det såkaldte Niels Pilegaards hus på torvet, er af ham:

*En Christens Hus er viet saa:
med Modgang ind- og udgaa.
Er Medgang inde, far imag;
Er Modgang inde, ej forsag.*

Det var det hus, ungarlen, hertug Christian, 1633 efterlod til Catharina Griebel, moderen til hans datter, der blev gift med en organist, medens moderen ægtede en købmand Pilegaard.

*

En hel oplevelse er turen fra Ærøskøbing til Marstal. Man forlader byen med Lilleø i hælene på sig, et øjenbedrag, som skyldes bugtens runding og vejens svingning. Længere mod øst bøjer Ommel-næsset sig ind mod Marstal, og man kan godt tage omvejen ned til »Drejet«, hvor man kan se et ensomt træ mod vest, en lille kroget eg, kendt over hele øen under navnet »min svogers træ«. Det kan ses på Als, Langeland, ja, helt ovre på Tåsinge, og er blevet navngivet af en jysk hosekræmmer, der for næsten hundrede år siden bosatte sig i Marstal.

Ved »Drejet« stinder Ærø nakken mod Østersøen, og nye hofder bryder bølgeslaget fra Vejrnes bugt. Ret foran får vi øje på sydspidsen af Langeland. Her på lag lå i sin tid godset Graasten, som var sæde for hertug Christian, Hans den Yngres svagtbegavede søn. Her fandt den før omtalte landvinding sted på initiativ af dr. Biering, for hvem der her ved »Drejet« er rejst en mindesten. Man har syslet med tanken om at gøre Ærø landfast med Strynø og Langeland, hvorved Rudkøbing ville have fået et stort frugtbart opland. Men de ugunstige strømforhold kom i vejen, og de gode marstaller må, når de nyder udsigten til Ristingeklinton, nøjes med at drømme om en bro.

Man føler sig godt tilpas ved at færdes i Marstals krumme og hyggelige gader. Det mærkes straks, at det er en udpræget sømandsby. Skibene på havnen, hvis kilometerlange stenmole borgerne selv opførte 1829 uden vederlag, mindesmærket for de 52 marstallere, der under den første verdenskrig mistede livet på havet og navigationskolen. Indskriften på en gravsten på byens velholdte kirkegård forstærker indtrykket:

*Her hviler Christen Hansen til Ankers ved sin Kone.
Han letter ikke før han kommer for Guds Trone.*

Marstal havde og har vel endnu en af landets største sejlskibsflåder, og byens seværdige museum er stærkt præget af dens tilknytning til søen og det store hav. Uden for byen har en tidligere smed fremstillet og udstillet en række skibsmodeller, ikke blot sådanne, som er bygget i Marstal, men også andre antikviteter, for eksempel Columbus' Amerika-skib. I Marstal landsogn lå godset Gudsgave. Det nedbrændte ved en lynbrand 1667, og jordene blev året efter udparcelleret.

På vejen fra Marstal til Søby passerede jeg Rise og Tranderup. Rise er det største sogn på øen og dets kirke i gammel tid Ærøs hovedkirke. Den blev af Valdemar Atterdag overladt til en præst fra Bremen, men 1377 dømte bisp Johan af Ribe den til Knudsbrødrene i Ribe. Tranderup kirke er Ærøs ældste og tjener som sømærke. Vodrup, et tidligere gods, blev 1767 nedlagt og udparcelleret, og i den sydlige del af sognet ses endnu resterne af den firkantede »Borgvold«. På Borgnæs mod nord skal der have stået en borg, »Stylteborg«.

I Vindeballe traf jeg desværre ikke kromanden hjemme. Han skulle have vist mig de smukke og ejendommelige Vodrup klinter. Men i Bregninge hentede jeg kirkenøglen hos hjulmanden og fik lejlighed til at beundre kirkens sjældne og smukke altertavle, der er udgået fra Claus Bergs berømte værksted i Odense. Bregninge er en eneste langstrakt idyl med gamle, velholdte bindingsværksgårde og -huse. Man er ordensmennesker på Ærø. Allerede 1763 undrede den rationalistiske Nustrup-præst, Dryssel, på sin »Indenlandsrejse« sig over, at Ærøboerne kunne opdrage selv svin til renlighed, så de besørgede deres urenlighed i et hjørne af aflukket. Og det gør de, fortalte man mig, stadig. Han tilføjer: »Men sandelig mangt et Sviin blev bedre, ifald han blev bedre behandlet og underviist. I det Slesvigske, hvor jeg boer, stiger vi ikke saa høit i vor Svinetugt.«

Min rejse sluttede i Søby, hvor den var begyndt. Her ved Søbygård møder vi et særpræget minde om svundne tider, to voldsteder, det ældste fra den tidligere middelalder, og sydøst for dette et yngre, hvorpå gården blev opført. I 1500-tallets begyndelse bestod voldstedet af to banker, som var forbundet med en bro over en nu udtørret sø. Søbygård købtes 1590 af hertug Hans den Yngre, der lod den ombygge og befæste. Da den 1730 var blevet kongelig ejendom, blev godset nedlagt og 1772 udparcelleret. Nu er voldstedet den eneste rest af fordums herlighed.

Har man gæstet Ærø, vil mindet om en dejlig ø og en venlig, rolig og ligevægtig befolkning blive bevaret. Århundreders historie har formet den til en indtagende lilleverden. Det er forståeligt, at ærøboerne mener, at deres ø er den skønneste på jorden.

Morten Kamphövener.

Folmer Dyrlund og Sønderjylland

Den senere magister, dr. phil. Folmer Dyrlund deltog som menig soldat i Treårskrigen. Han udmærkede sig i krigen, men fik tid til andet end at slås; således satte hans møde med sønderjysk byggeskik sig litterære spor, og herom skriver skoleinspektør Børge B. Barløse, Åbyhøj.

I februar 1917 døde den sjællandske, bondefødte sprogforsker, dr. phil. Folmer Dyrlund hædret og anerkendt som en utrættelig gransker i modersmålets historie og som en kapacitet især på dialektforskningens område. Han var veteran fra treårskrigen. Men i sin ungdom førte han ikke blot sværdet. Han mødte i felten med en ny erhvervet akademisk dannelse, en vågen iagttagelsesevne og en udtalt trang til at meddele sig skriftligt. Derfor fremkom der i hans tidlige forfatterskab en række indslag, som tilsammen giver et ganske levende billede af bondestudentens møde med Slesvigs land og folk.

Før vi fordyber os nærmere i dette møde og dets forløb, må vi vide lidt mere om den unge sjællænder og hans forudsætninger.

*

Folmer Dyrlund blev født på Kaltredgården ved Kalundborg d. 24.5.1826. Begge forældrene, landmand Niels Dyrlund og Marie Taarning, stammede fra Tudse sogn ved Holbæk. Moderen var en datter af skolelærer Niels Poulsen Taarning, den senere sognedegn i Butterup, som i øvrigt var slesviger af fødsel¹. Folmer Dyrlund var nummer 3 af 5 søskende. Efter faderens død i 1830 blev Marie Taarning gift igen, og i sit andet ægteskab blev hun moder til 4 børn².

Da hjemmet således blev opløst, kom Folmer Dyrlund fra sit fjerde år i huset hos bedsteforældrene, der tog sig af ham og gav ham hans første undervisning. 1839 blev han elev i Roskilde Latinskole, og som elev af rektor S. N. J. Bloch levede han interesseret med i det politiske og nationale røre, der kendetegnede det følgende årti. Orla Lehmanns tale på Falster (1841), Hiort Lorenzens demonstration i Slesvig (1842) og studentertoget til Uppsala (1843) skabte livlige dønninger i stænderbyen, og Dyrlund tilregnede sig med ildhu de ideer, der kom til orde i blade som Schouwvs »Dansk Tidsskrift« og Monrads »Dansk Folkeblad«³.

Efter studentereksamen i 1844 blev Dyrlund boende på sin fødeegn, idet han allerede nu ved siden af udstrakt selvstændig læsning syslede med iagt-

1. Født i Binderup, Bjært s., som søn af boelsmand Poul Nielsen.

2. Folmer Dyrlands helseskende: Elise Dyrlund, g. m. formanden for Sønderjyllands loyale skolelærerforening. P. G. Mørch, Løjt. – F. E. Dyrlund, ejer af gården Brandkrog, Them s. – Dorothea Dyrlund, lærerinde i København, og Nielsine Dyrlund, ugift, ligeledes boende i København .

3. Univ. progr. novbr., 1872.

tagelser over almuemål og lignende. 1847 finder hans første penneprøver plads i »Beobachter am Sund« og »Fyens Avis«. I skæbneåret 1848 rives han med af martsdagens begejstring. Han melder sig frivilligt til hæren, men bliver på grund af sygdom hjempermitteret uden at komme med i felten.

Året efter udskrives han imidlertid som værnepligtig på sessionen i Holbæk, og han får nu lejlighed til at prøve garnisonstjenestens vilkår, dels på Vestfyn, dels i Sydjylland⁴. I 1850 er han som menig ved 4. forstærkningsbataillon med i den store opmarch til Istedslaget, og gennem hans egne beretninger dels i et brev til hjemmet, dels i »rapporter«, som er tilstillet »Dannevirke«, kan vi følge, hvordan han får ilddåben:

Om eftermiddagen den 24. juli deltog bataillonens i forpostfægtningen nord for Helligbæk. Da styrkerne af 1., 2. og 5. bataillon var under tilbagetrækning, kom 4. forstærkningsbataillon til undsætning, og Dyrlund var med til at kaste fjenden ud af den lille skov Elmholt. Da situationen på ny var under kontrol, blev der dannet en vedetkæde syd for skoven, men ved mørkets frembrud kom afløsningen⁵.

Om natten bivouakerede man i det fri. Brigaden, der stod under kommando af oberst Irminger, skulle næste dag danne hovedreserve til understøttelse for brigaden Ræder. Skytterne, og deriblandt Dyrlund, var i spidsen for bataillonens, da denne ved en lille skov i udkanten af Bøgmosen blev indviklet i hårde kampe. Slesvigholstenerne forskansede sig i et teglværk, der blev skudt i brand, og Dyrlund med flere andre spærrede nu re-

4. Smst., jfr. »Fra Holbæk amt« 1919, s. 94.

5. Dannevirke 6. 9. 1850.

solut vejen, som førte bagud fra teglværket. En snes insurgenter, som søgte at undvige, blev taget til fange⁶.

Bataillonon fortsatte fremrykningen over Isted Hede og blev endelig sammen med garden sat ind i et angreb mod et fjendtligt batteri tæt ved Isted Skovkro. Her faldt bataillonskommandøren, major Saint-Aubain. I løbet af »den alvorsfulde halve time« var Dyrlunds gevær blevet ubrugeligt, men han fik det byttet med en af de såredes og holdt ud, indtil også det fjendtlige rytteri var blevet kastet tilbage⁷.

Morgenen efter slaget blev Dyrlund forfremmet til underkorporal for sin behjertede indsats under kampen ved teglværket, og inden året var omme, var han blevet Dannebrogsmænd⁸.

Et par dage senere, da vore hærstyrker var rykket frem til Slesvig og Dannevirke, fik Dyrlund lejlighed til på en tjenesterejse til Kappel at samle nogle iagttagelser fra det sydlige Angel, men det blev dog egnen vest for Slesvig, der i særlig grad åbnede sig for ham under vagttjenesten i efterårs- og vintermånederne. Fuld af nysgerrighed og besjælet af forskertrang spurgte han sig for og anstillede sine betragtninger, hvorefter han nu og da sendte en korrespondance til den foretrukne avis. Fra lejren ved Slesvig beretter han 15. oktober om indvielsen af mindesmærket ved Husby for ritmester Würtzens dragoner, idet han tilføjer: »Landsstyrelsen bør drage omsorg for, at disse grave ikke vanhelliges, f. eks. ved beskikkelse af en ansvarlig opsynsmand.«⁹

I januar 1851 fortæller han om Dannevirke – »hvis storartethed selv i sin nuværende sammensunkne skikkelse med føje kan siges at have overrasket de fleste af os beskuere.« Han skildrer, hvordan tidens tand har gnavet på virket, og hvordan omegnens bønder bl. a. fra Kurborg har hentet teglstensbrokker til deres huse og kalkholdig jord til deres marker fra voldens sydside – på et sted, som af beboerne kaldes »de Skonen deel«. Han slutter med en appel til statsstyrelsen om efter fredsslutningen af værnerne om fæstningsværkerne, så de ikke på ny lider overlast¹⁰.

Fra begyndelsen af februar til midten af marts var Dyrlund indkvarteret i Hollingsted. Ingeniørkorpsets store opdæmningsarbejder ved Trenen aftvinger ham uskrømt beundring – »denne vidunderlige omskabelse af en midtlands bondeby til en pålidelig søfæstning« er for ham og hans kammerater i fodfolket intet mindre end »en af krigskunstens største triumfer i den sidste krig«. Han imponeres af bøndernes velstand, studser over at se stuevæggene indlagt med »lutter små blåbemalede porcelænsplader« og læg-

6. Vort Forsvar 15. 1. 1882. – Martin Kok: Store og gode handlinger gennem 100 år, 1887, s. 275 f.

7. Dannevirke 17. 8. 1850.

8. Vort Forsvar 15. 1. 1882. – Hof- og Statskalenderen 1862.

9. Dannevirke 18. 10. 1850.

10. Dannevirke 8. 1. 1851. »de Skonen deel«: »Skåningernes andel«.

ger ikke skjul på sin glæde over at stifte nærmere bekendtskab med «stedets hæderlige præst» og skolelæreren Johannsen i Sølvsted¹¹.

De mennesker, som han her kommer på fortrolig fod med, og som han betegner som »ligefremme, vennesele og oplyste«, er ingen andre end pastor J. R. F. Augustiny og Gustav Johannsens far, Burchard Fr. Johannsen¹². Han har øjensynlig haft udbytterige samtaler med dem begge. Augustiny var netop optaget af at samle stof til en fremstilling af Hollingsteds historie (den kom som bekendt året efter under titlen »Versuch einer Chronik des Kirchspiels Hollingstedt«), og Dyrlund fik lejlighed til at se hans materiale, bl. a. den beretning, som forgænger, pastor Havenstein, havde nedskrevet om kosakkernes ophold i vinteren 1813–14¹³.

Dyrlund vendte, som han selv siger, »hjem fra krigen med et ikke ringe fond af menneskekundskab og folkekyndighed«. Hvad det første angår, havde han allerede på et tidligt tidspunkt erfaret, hvordan »standsfordomme ryger i lyset under samlivet i felten«, og med hensyn til det sidste fik læseverdenen syn for sagen, da han et par år efter udsendte sin afhandling »Om bygningsmåden på den sydslesvigske landryg«¹⁴.

Det er det overraskende møde med saksergården i egnen nord for Dannevirke, der har tilskyndet ham til at tage emnet op. (»Den forunderlig sammentrængte bygningsmåde, i reglen uden skorsten« contra den »danske« bygningsmåde, »med breidsiden mod gaden og folk og fæ tilbørlig adskilt fra hinanden«). Under sit ophold i byerne Hollingsted, Ellingsted, Morgenstjerne, Treja, Husby og Lille Dannevirke har han foretaget optegnelser, og ud fra disse hævder han, at nordgrænsen for den »tyske« byggemåde ikke – som anført af Allen få år forinden – dannes af linjen Slien–Dannevirke–Husum, men at den snarere falder ved sproggrænsen¹⁵. Han hælder til den anskuelse, at der er tale om »en senere i de danskes land inddreven tysk kile« og når frem til følgende konklusion: »Med bygningsmåden er det gået i landstrøget nord for det vestre Dannevirke omtrent som i Svansø: de indvandrede skarer har efterhånden givet husene det for dem mest hjemlige tilsnit.«

Nu er det i langt højere grad selve »præmisserne«, der giver Dyrlands arbejde værdi. Det er i dag let at se, at det kun er en forløber for senere, langt grundigere undersøgelser som Mejborgs og P. Lauridsens, men alene ved sin beskrivelse af de to gårde i Husby viser han vej til det centrale,

11. Dannevirke 8. 3. 1851.

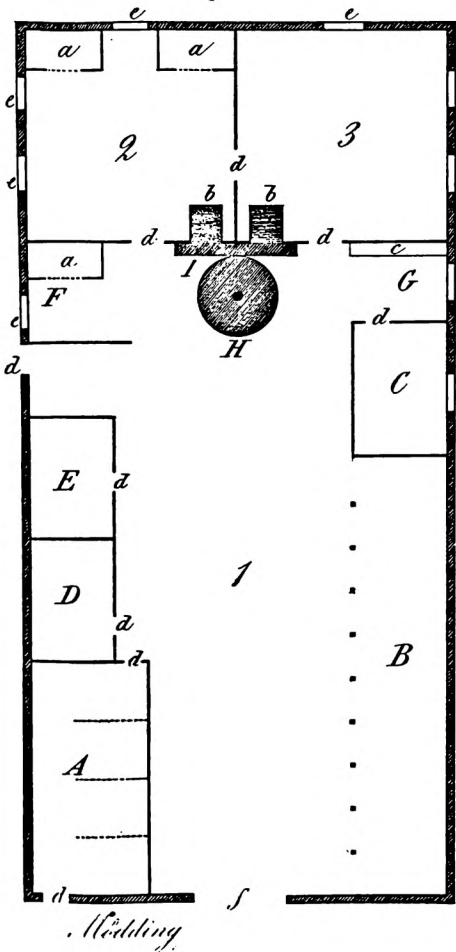
12. Om Augustiny og hustru Caroline, f. Thomsen se SJy. MSkr. 1961, s. 105 ff., SJy. Årb. 1943, s. 111 ff. og E. Høyer Møller: Tre af mine venner. (1878). Om Burchard Johannsen se SJy. Årb. 1913, s. 45 ff. og 1914, s. 99 ff.

13. Dannevirke 19. 3. 1851. – Almueskolen 1856, s. 60.

14. Fyens Avis 18. 7. 1848. – »Om bygningsmåden« udkom 1853 (eget forlag, Holbæk).

15. Dyrlund henviser her til C. F. Allen: Om sprog og folkeejendommelighed i hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland, 1848, og hvad sproggrænsen angår, til P. Chr. Koch's sprokkort fra 1839.

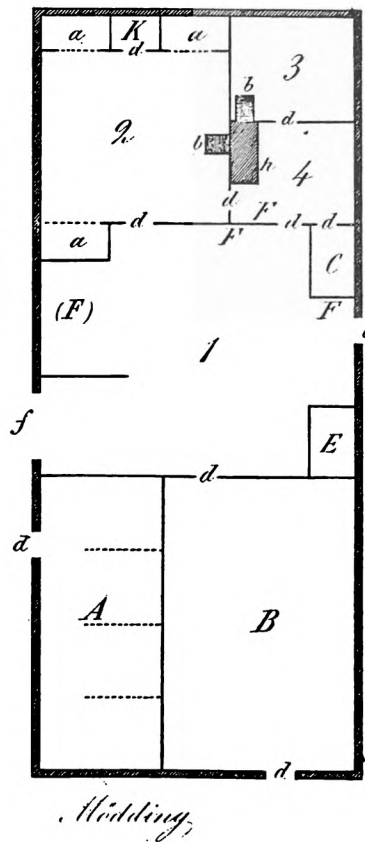
Fig. 1.

Hædding

Efter Gaardmand Thomas Berniches Bølg i Hædding.

Fig. 2.

Hædding

Efter Gaardmand Søren Haggas Bølg i Hædding.

- Forklaringer:*
1. Grosse Diels
 2. Fluor
 - 3.) Fluor
 - A. Høstestald
 - B. Høstestald
 - C. Melkchælder (Spisekammer)
 - D. Kølvehus
 - E. Svinesti
 - F. Rum til Høst
 - G. Vædskeindretninger
 - H. Aldsted
 - J. Muursteenbank
 - a. faste Senge
 - b. Kælleene (Bilaggere)
 - c. Vædskerbord
 - d. Diere
 - e. Vinduer
 - f. Porten

(Fig 2)

4. Kjøkken
- h. Thorsteen
- (K Høvdskammer.)

og man har vel lov at sige, at han også her, hvor det gælder at føre pen-
nen, er med i slagets forreste linje¹⁶.

Af indledningen aner man, hvordan inspirationen nu og da har grebet
landsoldaten, når han befandt sig i den for ham så fremmedartede store
Diele. På sit karakteristiske, lidt snørklede sprog mindes han »det i sin
mangfoldighed næsten storartede – jeg fristes til at sige domkirkeagtige
indtryk, hvoraf iagttageren undertiden overraskedes og overvældedes, når
han i en dunkel aftenbelysnings gøglende skin betragtede vore soldaters
brogede færden navnlig i den store forhal til de aneligste bønder-
huse. Dette, som så meget andet, hører til feltlivets uudtømmelige poesi«¹⁷.

Til afhandlingen fik Burchard Johannsen snart efter lejlighed til at
knytte nogle bemærkninger. Det skete i et brev til forfatteren, som denne
tilstillede bladet »Den nordiske Folkeskole«, hvor det figurerer som en
slags anmeldelse af »Bygningsmåden«. Heri beskæftiger han sig en pas-
sant med sprogforholdene, idet han hævder at have kendt gamle folk på
Sliens nordlige bred, der 15–20 år tidligere betjente sig af dansk som om-
gangssprog. I Sølvsted er dansk forsvundet tidligere end i Treja, forklarer
han, hvilket kan hænge sammen med, at byen indtil 1846 hørte til Micha-
elis landsogn. Alt i alt forekommer det ham en gåde, hvorfor man i sprog-
reskriptet af 1851 har trukket sproggrænsen så langt tilbage nord for
Slien¹⁸.

I et senere brev – ligeledes oversat og offentliggjort i skolebladet, kom-
mer Johannsen ind på skoleforholdene i Gottorp amt, hvor degnekaldenes
indtægter ikke er ændret noget væsentligt siden Adlers skolereform. »Skole-
lærerenes eneste håb om forbedring i deres stilling hviler nu på Regenburg,
dog jeg hører overhovedet ikke til dem, der håbe meget«, hedder det¹⁹.

Ved denne tid koncentrerede Dyrlund sig atter om sine sprogstudier,
nærmere bestemt om en beskrivelse af almuesproget i Tudse, Merløse og
Skippinge herreder. Da han fik Eiler Hagerups »Om det danske sprog i
Angel« i hænde, kunne han dog ikke modstå fristelsen til endnu engang at
beskæftige sig med de slesvigske tilstande, han havde fået indblik i.

Nu var det aldrig Dyrunds sag at holde sig slavisk til emnet, så det
blev til en udførlig kommentar, der fortsætter gennem 7 numre af Holbæk
Amts Avis²⁰. I et »Brev til en slesviger« fik han endelig lejlighed til at
lufte sine ejderdanske anskuelser, idet han understreger, at der i den nyeste
lovgivning er nået ikke så lidt i retning af »Slesvigs nøiere forening, d.v.s.

16. Det bør dog tilføjes, at Dyrunds samtidige, Hother Tolderlund, også beskæftiger sig med byggeskikken på grundlag af selvstændige iagttagelser, jfr. SJy. Årb. 1941, s. 151, hvor Aug. F. Schmidt redegør for denne side af H. T.'s forfatterskab.

17. »Om bygningsmåden«, s. 6.

18. Den nord. Folkeskole 1853, s. 428 ff.

19. Smst.

20. Holbæk Amts Avis 1854, nr. 10–17.

inderligere samliv, med kongeriget. Helstaten er flittigt efterspurgt, men lidet eftertragtet«²¹.

Det sidste i rækken af bidrag til den lokale avis indeholder en passus, der med rimelighed kan afrunde denne redegørelse for et ejendommeligt afsnit af Folmer Dyrlands liv og forfatterskab. »Jeg erkender villigt, hvad godt der er sket i Slesvig; men jeg hører på den anden side til dem, der med sværd og pen har kæmpet for, at danskheden i Slesvig må ske sin fulde ret«²².

*

Fra midten af halvtredserne orienterer Folmer Dyrlands interesse sig mere og mere mod sprogforskningen. Efter talrige fodture rundt på småøerne skrev han sin »Udsigt over de danske sprogarter«, og i 1866 tog han magisterkonferens i nordisk sprog og litteratur. Med sin eneste større bog, en kulturhistorisk undersøgelse med titlen »Tatere og natmandsfolk i Danmark« erhvervede han i 1872 den filosofiske doktorgrad²³. Han døde i en alder af 90 efter i en årrække at have været lærer i dansk ved officersskolen.

Børge L. Barløse.

21. Smst., nr. 51 og 52.

22. Smst. nr. 61.

23. Marius Kristensen i Danske Studier 1916, s. 151 f. – Nekrolog (af samme) i Højskolebladet 1917.

En bryllupsindbydelse

Den herre Lauritz Thaysen, Støbeck.

Høitærede Ven!

Efter forsynets styrelse agter jeg og min trolovede brud, Dorthea Maria Nielsen fra Jernved ved en kristelig copulation at lade fuldbyrde vort ægteskabsløfte, og i samme øiemed at høitideligholde vor bryllupsfest, den 14' mai, dette aar.

Vi beder Dem derfor, at De på ovennævnte dag om morgenen kl. 10 vil behage, at indfinde Dem med ærede familie her i brudehuset på Støbeck mark for at beære os med Deres behagelige nærværelse, siden derfra at pryde brudefærden til kirken og, når copulationen er tilende, være følgtagtig med hjem til bryllupshuset, for, der med andre indbudne venner, at tage deel i et lidet bryllupsmaaltid. – For saadanne Deres beviisninger er vi stedse beredvillige til gentjeneste og kalder os Deres beredvillige Poul Hansen og min kjæreste.

Støbeck mark den 8' mai 1828.

TVUNGEN SOLDAT

I Sønderjysk Månedsskrift, januar 1965, side 15 ff., fortalte fhv. lærer Hary Niels Jensen Petersen, nu Brasilien, om sin barndom. I denne fortsættelse gælder det ungdomstiden, særlig tiden som tysk værnepligtig, og endelig bringer vi et slutkapitel om forfatterens ophold i civilfangelejre i England.

Fra mit fjerde år indtil omtrent tretten-års alderen var jeg for det meste hos bedstefar og faster Marie i Åbenrå. Undertiden har jeg dog også opholdt mig en tid lang i Nienstedten hos min mor. Jernbaneturen – somme tider med faster, andre gange med mor – var altid en oplevelse: fra Åbenrå med sidelinjen til Rødekro og derfra sydpå til Altona. Det forekom mig en meget lang tur, men nøjagtig hvor mange timer det tog, kan jeg ikke huske. Under turen har jeg sikkert også døset eller blundet flere gange. Fra Altona nordpå kan jeg huske Elmshorn og Neumünster, og snart derefter kom den høje bro over Ejderen: man svævede næsten som gennem luften højt over floden, og skibene forekom én meget små. Efter det kan jeg ikke huske ret meget indtil Rødekro, hvor man måtte skifte tog; men den smukkeste del af turen var altid fra Rødekro til Åbenrå: mellem de skovklædte bakker snoede toget sig, og pludselig så man byen dukke op mellem bakkerne.

I 1902, da min mor var syg af blindtarmsbetændelse, var jeg i Nienstedten og måtte hver dag gå til slagteren for at hente en gummipose fuld af is, der blev lagt på hendes mave. Det hele kan ikke have varet meget længe, måske to uger, men i min erindring forekommer det mig, som om jeg har måttet hente is i det allermindste et halvt år. Mor døde af denne blindtarmsbetændelse, da hun absolut ikke ville opereres. Vor læge, Sanitætsrat Dr. Bonne, sagde, det var bedre at opereres, men der var også den mulighed at komme over det med isbehandling. Sådan en operation var jo på den tid ikke den lette og ufarlige ting, den er nutildags.

Fra marts 1904 og største delen af 1905 opholdt jeg mig skiftevis i Åbenrå og i Nienstedten, men efter det forblev jeg, på grund af bedstefars sygdom, for bestandig boende i Nienstedten hos morbror Gustav og min tyske bedstemor.

I april 1907 døde bedstefar i Åbenrå, og samme år blev jeg konfirmeret efter de lutherske kirkeskikke. Så opstod spørgsmålet, hvad jeg skulle være. Morbror ønskede at indskrive mig på lærerseminariet i Kiel; det var for øvrigt også min skolelærers mening, at det ville være det rigtige for mig. Selv var jeg dog alt for usikker og for umoden til at vide, hvad jeg havde lyst til. Men at blive tysk skolelærer, det havde jeg afgjort ikke lyst til, det vidste jeg.

Morbror foreslog da, at jeg skulle være købmand, og således kom jeg i

købmandslære hos firmaet Lütten & Sohn i Hamborg, frugtimport en gros. De tre læreår var ikke lønnede. Man fik 100 mark i julegave det første år, 200 mark det andet år, og det tredje år 300 mark, og med det fik jeg besked om, at fra 1. januar 1910 var jeg kommis med 100 mark i løn om måneden. Af de forskellige rutinearbejder og købmandsvidenskaber lærte jeg dog ikke ret meget under denne lærlingetid, fordi jeg allerede efter nogle uger, da man opdagede, at jeg foruden tysk kunne dansk og engelsk, blev anbragt i korrespondance-afdelingen for at skrive engelske breve, noget jeg for resten også havde meget mere lyst til end de kedelige købmandsfag.

Af en ung franskmænd, René de Iadéveze, der skrev firmaets franske breve, lærte jeg det internationale sprog Esperanto, og af en ung spanier, Francisco Lleo (kaldt Paco), der kun kunne tale sit eget sprog, lærte jeg også spansk.

I 1911 fik jeg en god stilling i Alsace-Lorraine, der dengang hørte til Tyskland. Samtidig fik jeg besked om, at jeg skulle møde på session, hvad jeg ikke gjorde, fordi jeg slet ikke ønskede at tjene i den tyske hær.

Da jeg havde været i den nye stilling i næsten otte måneder, kom der pludselig to civilklædte mænd fra militærmyndighederne. De spurgte mig, hvorfor jeg ikke var mødt på session. Jeg sagde ganske åbent, at jeg følte mig som dansker og ikke ønskede at tjene i den tyske hær. De svarede temmelig strengt, at da jeg var født i Nienstedten, i den »prøjsiske provins« Schleswig-Holstein, var jeg forpligtet til at tjene i hæren. Min protest gjaldt ikke; de sagde bare, at jeg kunne protestere senere så meget, jeg ville, når vi var kommet til Thüringen; det var nemlig deres og mit bestemmelsessted.

Jeg måtte da lige med det samme tage min afsked fra firmaet – Kalisaltzbergwerk, Gewerkschaft Theodor u. Prinz Eugen, Wittenheim ved Mühlhausen –, og under ledsagelse af de to mænd gik jeg til min logiværtinde, gjorde op med hende og pakkede mine ejendele. Mine to kufferter fik jeg lov til at ekspedere til morbror Gustav i Nienstedten. Da det var ordnet, måtte jeg lige med det samme gå med til banegården, og så rejste jeg, stadig ledsaget af de to mænd, til Thüringen, en rejse, der varede fra klokken ti morgen til næsten otte aften. De afleverede mig i kasernen i Rudolstadt; dermed var deres pligt opfyldt, og de gik.

I kasernens embedsstue måtte jeg vente et kvarters tid, så kom der en underofficer med fire andre unge mænd, der var indfanget på samme måde som jeg: det kaldte de »at indkalde som usikker«. Officianten i embedsstuen – han var oversergent, som jeg hørte senere – protokollerede så vore navne og familieforhold. Så kom igen en underofficer og anviste os et værelse, hvor der stod fire etagesenge og otte skabe, og hver fik anvist en seng og et skab. Derpå måtte vi følge med til køkkenet, hvor hver fik

et stort bæger te med rom, et halvt kommissbrød og en forsvarlig humpel røget pølse. Hele dagen havde vi ikke fået noget at spise, og vi var skrup-sultne. Vi spiste i vort værelse, og straks efter tørnede vi ind, da vi var temmelig trætte. Petroleumslampen blev slukket, og efter nogle sekunder faldt vi i søvn. Klokken var i mellemtiden blevet næsten ti.

Efter omtrent to timers søvn vågnede jeg igen. De andre fire mænd sov; en af dem snorkede voldsomt. Jeg hørte et tårnur slå et slag, men om det var halvet, et eller halvto, véd jeg ikke. Jeg tænkte over hele denne hektiske afrejse fra Mülhausen og den lange rejse til Thüringen, og nu først blev jeg helt klar over situationen.

Med vold var jeg draget ind i hærens tjeneste, i den tyske, den prøjsiske hær, som min bedstefar havde kæmpet imod. Nu skulle jeg være en prøjsisk soldat. Hvis der nu pludselig skulle komme en krig mellem Prøjsen og Danmark, så ville jeg være tvunget til at kæmpe mod danskerne, mod mit fædreland!

Nej, det skulle aldrig ske! Jeg måtte absolut protestere og se at blive fritaget. Det var simpelt hen vanvittigt at tvinge en mand til militærtjeneste i et land, der ikke var hans fædreland. Man havde fortalt mig, at der var i Tyskland hvert år et meget stort overskud af rekrutter, man slet ikke havde brug for; at flere tusinde af dem, der hvert år kommer i militærpligtig alder, måtte sættes til side, fordi der ikke var plads til dem i hæren; og så skulle en mand, der slet ikke kunne anses for tysker eller prøjser, tvinges til at tjene i den prøjsiske hær? Det var dog alt for urimeligt. Jeg måtte absolut sætte alt ind på at blive fritaget.

Klokken seks næste morgen blev vi vækket, og en halv time senere kom igen en underofficer og opfordrede os følge sig. I bygningens øverste etage, »kammeret«, fik vi hver et emaljefad, samt gaffel, kniv og ske og et

vaskefad af blik. Så måtte vi møde i køkkenet, hvor vi fik kaffe og en lille pakke margarine; og efter at vi havde spist vor morgenmad i vor stue, måtte vi igen gå op på »kammeret«, hvor vi fik uniform, nemlig benklæder, en slags husjakke, der kaldtes »litewka«, samt støvler og en hue med kokarde, og desuden to sæt undertøj, bestående af skjorte, underbukser og bomuldsfodlapper (i stedet for strømper). Udstyret indbefattede desuden en dåse smørelse til støvlerne, to håndklæder og et stykke sæbe og endvidere en hængelås til skabet. Og endelig fik vi besked på at sende det civiltøj, vi var kommet i, til vore pårørende.

Klokken ti denne morgen måtte vi så møde alle fem nyankomne, påklædt i uniformsbukser og husjakke, til bataljonens embedsstue, hvor vi fik en times undervisning og instrukser og blev fordelt til bataljonens forskellige kompagnier. Denne tildeling gik efter mandens højde. Vi fik instrukser om de forskellige officers- og underofficersgrader og hvorledes disse skulle hilses og tiltales, og hver af os fik et trykt kasernereglement, der skulle hænges op på indersiden af skabsdøren.

Hvert kompagni bestod halvt af soldater, der allerede havde tjent et år, og halvt af rekrutter, der var blevet indkaldt for et par uger siden. Tjenestetiden i infanteriet var to år, undtagen for de såkaldte et-års soldater.

Samme eftermiddag måtte vi fem »usikre« igen møde i embedsstuen, og denne gang var der en oversergent, en tyk, gemytlig fyr, der havde store lister foran sig, og som spurgte os ud om vore personlige forhold, alt imens han gjorde notater på sine lister. Han gjorde os opmærksom på, at vi havde forset os temmelig groft mod militærlovene, idet vi ikke var mødt til session og ikke havde indfundet os frivilligt til tjeneste; han tilføjede, at vi egentlig måtte vente at blive straffede, men at man lod det stå hen, såfremt vi nu i alt parerede ordre.

Jeg var den sidste, han tog under behandling, og da jeg til slut var en stund alene i værelset med ham (en underofficer, der havde været til stede det meste af tiden, var gået ud), spurgte jeg ham, om jeg havde lov at tale med ham rent privat. Det var egentlig imod reglementet, sagde han, »men hvis De endelig (soldaterne tiltaltes med De) har noget på hjertet, så kan De sige mig det i al fortrolighed.« Jeg fortalte ham da ganske åbent, at jeg var blevet opdraget som dansker og følte mig som dansker, og at jeg derfor ikke ønskede at tjene i den tyske hær; jeg var blevet indkaldt som »usikker« og havde protesteret, men det havde ikke hjulpet mig. Ja, det vidste han godt, sagde han, men da jeg var født i Tyskland, var jeg underkastet de tyske militærlove. Jeg svarede, at jeg ønskede at gå frem ad den reglementerede vej og agtede at indsende en formel protest til myndighederne og spurgte ham, om han kunne give mig besked om, til hvilke myndigheder og i hvilken form jeg kunne indsende min protest. På dette sva-

rede han temmelig barsk: »De er født i Tyskland, og derfor er De tysker og forpligtet til at tjene i hæren. Der gives ingen form for protest, og en protest ville kun gøre Deres stilling som soldat i den tyske hær ubehagelig og vanskelig. Desuden véd jeg slet ikke, hvor De skulle henvende Dem med Deres protest. Jeg anbefaler Dem højst eftertrykkelig at tie helt stille og at tjene Deres to år som alle andre. De er blevet indkaldt som »usikker«, og militærmyndighederne holder øje med Dem.« Med disse ord stod han op og gik ud i gangen med mig. Min protest var gået i vasken. Der i kasernen har jeg aldrig mere mødt et ord om den.

Kort efter skrev jeg et brev til morbror Gustav og spurgte ham, om han måske kunne gøre noget for at få mig ud af hæren igen. Han svarede, at det ville være meget vanskeligt; hvis jeg absolut ønskede det, ville han prøve, men det var meget bedre, sagde han, hvis jeg aftjente mine to år.

Efter nogle uger var rekrutterne tilstrækkeligt uddannede til at kunne deltage i kompagniernes regulære øvelser. Så måtte alle nyindkaldte møde i udrustningskammeret for at få deres rigtige uniformsfrakke med »gyldne« knapper og halsbind. Skønt jeg ikke holdt af soldaterlivet, vænnede jeg mig til det. Jeg nød endog marcherne i de smukke thüringske skov-egne og ved Saale-floden, skønt de var undertiden temmelig anstrengende.

Livet i kasernen var ikke uden en vis interesse og somme tider heller ikke uden humoristiske sider.

Det blev snart kendt blandt kammeraterne, at jeg kunne tale både dansk og engelsk. Undertiden gav det anledning til uvenlige bemærkninger og skoser, som jeg dog simpelt hen ikke tog mig af. En af kammeraterne bad mig om at konversere sig på engelsk. Hans kendskab til sproget var lidt skolepræget, men tilstrækkeligt til jævn konversation. Nogle gange, når lejlighed bødes, passiarede vi lidt på engelsk, men i kasernen er man jo aldrig i enrum, og de andre kammerater kunne ikke lade være med at gøre sig lystig over det, særlig når et ord eller en udtryksmåde mindede i lyden om tyske ord af helt anden betydning. Det fik mig til at holde op med at tale engelsk med Rütter. Men en af underofficererne havde hørt til engang og spurgte mig bagefter, om jeg ikke ville give ham undervisning i engelsk; en eller to gange om ugen kunne jeg komme op til hans værelse fra 9 til 10. Det gik jeg ind på, selvfølgelig uden betaling, men underofficer Mitzenheim havde altid en cognac og en cigar til mig. Mitzenheim var lærenem og flittig og gjorde gode fremskridt i de tre måneder, jeg gav ham undervisning. Engang kom en officer, løjtnant Jahn, ind i værelset; han talte flydende engelsk, og jeg passiarede med ham næsten en halv times tid, mens Mitzenheim hørte til.

Blandt soldaterne var der også nogle »Einjährlige«, soldater, der efter studentereksamen kun tjente ét år i stedet for to. De boede ikke på kasernen, men i privatlogis i nærheden på egen bekostning. Disse var fritaget for

kasernetjeneste (rengøring etc.) og ansås af de andre ikke rigtig for kammerater; de kaldte dem ofte for »fine herrer« eller »moders egne drenge«. I friluftstjeneste, på kasernegården og eksercerpladsen måtte de indordne sig i de almindelige soldaters rækker, og underofficererne drev gerne deres løjer med disse »etårssoldater«, når de i gymnastik eller andre øvelser bar sig lidt klodset eller kejtet ad. Underofficerernes afvisende og skrappe holdning over for disse etårssoldater skrev sig naturligvis fra en bevidst eller ubevidst misundelse, da officersklassen rekrutteredes udelukkende fra de »Einjährige«, mens en almindelig soldat, hvis han viede sig soldater-tjenesten som kald, kunne avancere højst til oversergent, aldrig til løjtnant eller højere.

Der var således en Einjährig, der aldrig orkede at lade geværet forskriftsmæssigt: enten tabte han patroner eller fik låsen klemt fast, og under skydeøvelse ramte han aldrig skiven, endsige plet. Sådanne folk havde det skam ikke let i militærtjenesten; somme tider blev de plaget ganske uforsvarligt, og i terrænøvelser måtte de ofte kaste sig ned og rejse sig uafbrudt en halv times tid, så at de til slut ikke mere kunne få vejret. For underofficererne var de et kærkomment afløb for deres misundelse, en nem skive for deres spot og plagerier.

Ikke alle underofficerer var lige skrappe; for eksempel Mitzenheim, skønt også han kunne være streng, ville aldrig nedlade sig til at plage et stakkels menneske på den måde, hvis han så, at vedkommende simpelt hen ikke kunne bedre.

En underofficer husker jeg var ganske særlig skrap eller ligefrem sadistisk mod soldaterne, når der bød sig den ringeste lejlighed til at plage dem. Det var en sergent ved navn Needer. For ham var det en vellyst at kommandere »Auf« – »Nieder« eller »Hinlegen« – »Aufstehen«. Men han fik hævn at føle engang, da han en lørdag aften skulle til et bal. Til sådanne lejligheder havde han et par ekstrafine lakstøvler, og denne lørdag aften kaldte han på sin oppasser for at få lakstøvlerne lavet i stand. Oppasseren viste disse lakstøvler til to kammerater, da han bragte dem ind i sergentens værelse. En time senere, da sergenten ville bruge dem, stod kun den venstre støvle der. Han kaldte på oppasseren, men denne havde to vidner, der kunne sværge på, at han havde sat begge støvlerne ind i værelset. Sergenten skældte og bandede og rasede, men lige meget hjalp det. Alle kompagniets værelser og skabe lod han undersøge, men den højre støvle var og blev forsvundet.

I to uger stod den venstre støvle ensom og forladt i sergentens værelse. Så en dag sagde han til oppasseren: »Tag denne fordømte støvle og kast den i skraldespanden!« Oppasseren efterkom befalingen. Denne skraldespand blev rensset en gang om ugen af den kommunale renovation og skraldet bragtes til forbrænding. Et par dage efter denne udrensning stod plud-

Humoristisk postkort med soldatermotiv, antagelig fra 1910-15.

Redaktionen har haft vanskeligheder med oversættelsen af teksten; nogle mener, at nøgleordet »Lade« er soldaterslang, andre, at det er en trykfejl, og atter andre – det var to ældre, forhen-værende frontsoldater – forkastede teorien om soldaterslang og blev enige om, at det må være navnet på en pige. Men hvad enten det er en pige eller én pige, giver det vanskeligt nogen forståelig og samtidig morsom mening. Kan en af vore læsere hjælpe os med den lille spøg?

selig den højre lakstøvle i sergentens stue, men nu var den venstre uoprettelig væk. Selvfølgelig var det hele et aftalt spil, men al sergentens frådende raseri til trods kom det aldrig for dagens lys, hvem der havde spillet ham dette puds.

Dette skete, mens jeg var i aktiv tjeneste. Om en lignende hævn hørte jeg fra de ældre kammerater: Det var sket foregående år. Sergent Müller var en af de skrappeste underofficerer, og mange havde han plaget til det yderste. Müller gik ofte i biografen med en pige fra byen, og på vejen hjem til kasernen plejede han at benytte en meget ensom gangsti langs jernbanelinjen for at skyde genvej. En aften kom han gående denne vej, og pludselig blev han overfaldet af seks maskerede mænd. Inden han blev klar over situationen, kneblede de ham, bandt hans hænder på ryggen, rev hans bukser ned og gav ham en forsvarlig omgang med en tovende på det bare agterdæk. Så lod de ham ligge på vejen med bundne hænder, og før han kunne få hænderne fri og piller knebelen ud af munden, var de seks mænd forlængst forsvundne. Heller ikke i dette tilfælde blev det opdaget, hvem der havde iscenesat afstraffelsen.

Nogle gange måtte jeg stå på vagt. Rudolstadt var residensby, meget smukt beliggende ved Saale-floden, og uden for byen på et højedrag var et slot, Heidecksburg, hvor der boede en eller anden hertug eller fyrste,

og på slottet måtte der stilles vagter på fire eller fem forskellige punkter. Et af disse var i slottets gård, ved bagindkørslen, og her måtte jeg en råkold nat stå vagt. Vagtholdene var inddelt således, at man havde to timers vagt og fire timers hvile i vagtstuen. Det småregnede kun lidt, men vejret var meget ubehageligt, mens jeg stod der fra klokken 11 til 1. Der var et skilderhus, i hvilket man kunne stå, når det regnede, ellers gik man for det meste en ti eller tolv skridt frem og tilbage for at få lidt bevægelse og holde varmen i kroppen, men jeg var meget træt og ville helst sidde ned et eller andet sted og tage mig et let blund. Det var selvfølgelig forbudt, og man måtte passe på, at man ikke blev grebet i det af rundeofficeren, men denne kom kun én gang om natten til forskellige tider. Nær ved skilderhuset stod der altid en mindre equipage til øjeblikkelig benyttelse, og i nærheden var hestestalden. Dette køretøj blev dog kun brugt, når en eller anden af slottets beboere om natten skulle hentes fra byen. Den forrige vagt-post, fra 9 til 11, havde fortalt mig, at rundeofficeren var allerede kommet igennem, og så tænkte jeg, hvis jeg satte mig en lille stund i vognen, ville der ikke være nogen, der bemærkede det. Selvfølgelig faldt jeg i søvn lige med det samme, og pludselig vågnede jeg ved vognens skumplen over byens stenbro. Den var på vej til jernbanen for at afhente nogen; kusken havde slet ikke bemærket mig i min søde slummer inde i vognens mørkeste krog, og jeg var ikke vågnet, så længe vognen kørte jævnt over de glatte gruslagte veje fra slottet til byen.

At vågne op, opfatte situationen, at gribe skyderen og at springe ud af vognen – det skete alt sammen i ét sekund. Jeg kendte vejen nøje, og i den kolde natteluft var det ikke videre svært at marchere hurtigt, skønt det gik hele tiden op ad bakke. På turen, der tog omtrent en halv time, mødte jeg ikke en sjæl. Kusken havde ladet bagporten stå åben, han skulle jo snart være tilbage, og jeg var tilbage på min post i god tid, inden afløsningen kom klokken et. Heldigvis havde ingen bemærket mit fravær, ellers ville det have indbragt mig i det mindste tre dage i kachotten.

Etagesengene i kasernen stod frit midt i stuen, men de havde ingen sidevægge eller rækværk for at forhindre folk i at falde ud. Det første, man måtte gøre om morgenen, var at »bygge rede«: halmmadrassen skulle løsnest og tæpperne glattes. Om morgenen klokken seks blev man vækket. En underofficer gik hurtigt gennem korridoren, rev dørene op med et brag og kaldte ind i stuerne »Aufstehen«! Jeg blev næsten altid forskrækket ved dette brag og engang så meget, at jeg faldt ud af den øverste seng og slog knæene på en kulkasse af jern, der stod ved siden af sengene. Det var uheldigt og heldigt på én gang, thi således fik jeg to ugers fritagelse for tjenesten og lå på lazarettet, hvor livet toges let, og en stor del af dagen tilbragtes med læsning og med skakspil. Den øverste seng kaldtes ofte for »himmelseng«, fordi den var himlen nærmere end den nederste seng, og så-

ledes drillede kammeraterne mig, idet de sagde, jeg var »himmelfalden«.

Da min henvendelse til morbror Gustav om at få mig ud af hæren på en reglementeret måde forblev uden resultat, besluttede jeg at tage afsked »på fransk«, som de siger på engelsk og på tysk.

Jul 1911 havde jeg fem dages permission, og da rejste jeg til Hamborg og tilbragte orlovsdagene i mormors hus, det vil sige kun tre dage, fordi rejsen fra Thüringen til Hamborg tog dengang næsten femten timer; soldaterne havde ikke lov til at benytte hurtigtogene, de måtte rejse med bumletog og ofte vente længe på togforbindelsen.

Min første tanke havde været at stikke af til Danmark, men denne tanke måtte jeg forkaste; det var alt for farligt. Mens vi havde manøvrer ved Ohrdruf i Thüringer Wald sammen med mange andre hærafdelinger, havde jeg set to soldater med hue uden kokarde. Jeg tænkte først, de havde tabt kokarden, men så hørte jeg af de andre, at det var rømningsmænd, der havde prøvet at gå over grænsen, men var blevet pågrebet. De fik fæstningsarrest, to år eller mere, og derefter blev de bragt tilbage til deres regiment for at aftjene resten af deres normale tid. Men de fik aldrig orlov, blev anset og behandlet som andenklasses soldater og blev degraderet, idet kokarden blev taget fra deres hue.

Sådan noget ville jeg absolut ikke risikere. Men jeg havde en bedre plan, der efter alt at dømme syntes mig at være meget sikrere. I Hamborgs havn var jeg flere gange kommet om bord i udenlandske skibe uden nogen som helst kontrol, og her så jeg min chance. I al stilhed udtænkte jeg min plan.

Morbror Gustav plejede at skrive til mig mindst en gang om måneden, og for det meste skrev han på engelsk. Således fik jeg i slutningen af marts 1912 igen et brev fra ham, og på brevets anden side var der endnu plads; der skrev jeg selv et P.S., idet jeg efterlignede morbrors skrift, med meddelelsen om, at en slægtning fra Nordamerika var på besøg i Hamborg nogle få dage og gerne ville se mig. Om jeg ikke kunne få en fire eller fem dages ekstrapermission. Med dette brev gik jeg til kaptajnen, kompagniets befalingsmand – Hauptmann von Rappard – og bad om fem dages permission. Han sagde ikke ja lige med det samme, men ville sende mig besked, og to dage efter fik jeg min orlovsseddel på fem dage, fra 6. til 10. april 1912.

Jeg rejste til Hamborg, selvfølgelig i uniform og med sidevåben, thi soldaterne havde ikke lov at rejse på orlov i civiltøj, og desuden måtte man på bestemmelsesstedet melde sig på kommunekontoret.

Hjemme hos morbror pakkede jeg et sæt civiltøj med en engelsk kasket ind i en papæske, der var stor nok til at rumme sidevåbnet diagonalt. Med denne æske under armen gik jeg efter frokost ud igen. Morbror Gustav spurgte mig, hvad jeg havde der i æsken. Jeg turde selvfølgelig ikke sige ham sandheden, thi det ville have kunnet bringe ham i fedtefadet. Jeg for-

talte ham da, at det var noget, jeg skulle aflevere i Hamborg til en kammerats slægtning. På Altona banegård gik jeg på dasset, skiftede tøj og pakkede uniformen samt sidevåbnet ind i æsken, og i civiltøj kom jeg ud og overgav æsken til garderoben.

Derpå gik jeg ned til havnen, hvor der altid var nogle engelske skibe. Om bord på et skib spurgte jeg, om jeg kunne tale med kaptajnen. Man viste mig til kaptajnens kahyt, og jeg fortalte ham ganske åbent, at jeg var dansker fra Sønderjylland, der var blevet tvunget til at tjene i den tyske hær, og at jeg ønskede at stikke af til England; om han så kunne tage mig med. Han var meget venlig og sagde, at han godt forstod mit motiv, og han ville gerne hjælpe mig, men det var alt for farligt for ham. Inden udsejlingen kommer der altid nogle civilklædte betjente om bord og forlanger at se passagerernes papirer, og hvis de skulle finde mig, ville han risikere at miste sin stilling eller i det mindste have store vanskeligheder. Om det var sandt, kunne jeg ikke bedømme; i alt fald var der intet at stille op med ham. Jeg takkede ham og gik.

Jeg prøvede på et andet engelsk skib, men fik samme svar. Derpå gik jeg på et tredje skib og bad om at tale med »chief steward«. Også han havde først nogle betænkeligheder, men omsider gik han ind på at skjule mig i sin kahyt en time før afsejlingen. Da skibet først skulle sejle den næste dag klokken fire eftermiddag, gik jeg i land igen, hentede min pakke og skiftede tilbage i uniform. Da morbror så mig komme tilbage med pakken, forklarede jeg: »Jeg skal gå til min kammerats slægtning i morgen igen, der var ingen hjemme i dag.« Om morbror har lugtet luntten, ved jeg ikke, men jeg tror det næsten, skønt han ikke sagde noget.

Samme aften gik jeg med morbror Gustav en lille tur til det smukke Blankenese, og da vejret var meget mildt, næsten allerede forårsvej, tog vi med en lille damper tværs over Elben, der på dette sted er næsten tre kilometer bred, til den lille landsby Cranz, der ligger ved munden af en lille biflod, Este. Det var en lørdag aften, og der var mange folk på udflugt. Ikke langt fra anlægsbroen var der et kombineret kro- og danselokale. De fleste passagerer på den lille båd var unge folk på vej til dette forlystelsessted. Morbror spurgte mig, om jeg ønskede at gå i land for at se på de dansende og måske selv at få mig en pige til at danse med eller måske for at drikke en øl. Men jeg svarede, at jeg slet ikke var i humør til sådan noget, jeg ville hellere forblive her på den lille dampers fordæk og nyde den yndige aften, det smukke måneskins-landskab og stjernernes blinken i stilhed. Så er du i samme stemning som jeg, sagde morbror: vi kan godt blive på båden og sejle tilbage til Blankenese med den om en halv times tid.

(Fortsættes)

Rettelse: Lærer L. A. K. Larsen, Emmerlev, beder os korrigere hans artikel juli 1966, side 214, Anders Pedersen Lund var næstformand i Skoleforeningen, ikke i Sprogforeningen.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænse­landets liv
grænse­landets sang**

møder De i

Aydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering*

**Besøg
landsdelens
museer**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

*A. R. Kjærby A-S
Højer*

Graasten Bank ^{A/S}

GRAASTEN

^{1/2} Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdal's

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Minerva 7500

Jordbrugskalk

90% kulsur kalk i varen, som den leveres, 100% passerer 3 mm sigte

Lolland-Falsters Folketidende

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten
Andelsslagteri

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{2}$ • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Redaktøernes adresser: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. - Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.